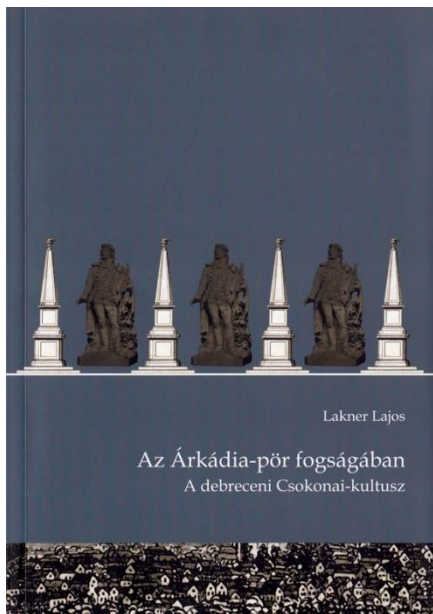

**Lakner Lajos: Az Árkádia-pör fogságában.
A debreceni Csokonai-kultusz**

Déri Múzeum, Debrecen, 2014. 352 oldal

Lakner Lajos monográfiájában Csokonai kultuszának debreceni alakulását vizsgálja, a közérthetőség és olvashatóság olyan szintjén, amely az irodalomtörténettel nem professzionálisan foglalkozók számára is könnyen érthető betekintést kínál a poéta kultusztörténetébe. Kötetének első részében szemléleti kiindulópontként a kultuszkutatás módszerének esélyeit tisztázza,

számot vetve a megközelítés szerteágazó, olykor irodalmon kívülinek tartott felismerésekből, elméletekből építkező, társadalomtörténeti, szociológiai, ideológiai, lélektani és antropológiai vonatkozásaival, amely mentén Csokonai debreceni kultusza is megközelíthetővé válik.

A Csokonai-kultusz kulcsát a monográfus az Árkádia-pörben véli felfedezni, melyet elsősorban nem irodalomtörténeti jelentősége miatt, hanem a debreceni poétához fűződő kultikus magatartás kiindulópontjaként vizsgálja. A Csokonai síremlékének felállítása körül kitört nézeteltérésben Lakner szerint nem csupán eltérő irodalmi kultúrák, hanem eltérő kultúra-felfogások is összeütköztek, amelyek árnyékában megszületett a pör legelhíresebb szava, a debreceniség. Kazinczy megnyilatkozásaiban a debreceniség mindig az adott kontextustól kapta meg az épp aktuális jelentését, így meghatározása nem tekinthető probléma mentenek. A kifejezés az évtizedek során kollektív reprezentációvá vált, „érvénybe lépése” után a debreceni értelmiség folyamatosan

védekező, önmagát igazolni kényszerülő pozícióba szorult. A szerző rámutat arra, hogy a történeti távlat igazolta Kazinczy bélyegét, hiszen a debreceni vezető értelmiségi körök több esetben is ellentmondásos helyzetbe keveredtek azáltal, hogy tagadták a vádakot, saját belső ellenzékiük ellen azonban szisztematikusan a Kazinczy által szemükre vetett magatartásformákat érvényesítették. A vita eldöntetlen maradt, Csokonai hovatarozásának kérdése megválaszolatlanul tovább élt, de épp a pör révén vált megkerülhetlenné a későbbi korok számára. Mindkét fél elégedetlen maradt, Kazinczy nem tudta a saját táborához kapcsolni Csokonait, sőt a meg-tiszteltetés gesztusával fölébe is nőtt alakja, míg a debreceniekre rásült a debreceniség bélyege.

A vita továbbélő lángját, s ennek következményeit a harmadik részben exponálja a szerző. Elsőként Dobby kultikus tisztelettel megrajzolt Csokonai-életrajzának és Kölcsey ellen kultikus kritikájának oppozíciójából következett arra, hogy Csokonai személyisége és költészete évekkel a halála után is foglalkoztatta a közvéleményt, megkerülhetlenné téve életművét. Csokonai nemzeti költővé avatását, műveinek a nemzeti közösséggel való összetartozását Dobby fogalmazta meg, de a költőt Ferenczy Csokonai-szobra helyezte végérvényesen a nemzeti panteonba.

A büsztöt lelkesedéssel fogadták Debrecenben, de csak a szoborállí-

tás gesztusa, s nem az ábrázolt alak vált fontossá, ismételten felszínre hozva az Árkádia-pör tanulságait, mi szerint Csokonai megdicsőülése nem a város, hanem egy „idegen”, Ferenczy által valósult meg. Lakner szerint ez a városi értelmiség kultúrához kapcsolódó viszonyát tükrözi, amely a költőknek és művészeknek a közgondolkodás alakításában betöltött szerepe körüli értetlenségben nyilvánult meg. Ferenczy szobra ezért is kerülhetett a Kollégium egyik kevésbé látogatott termébe, ahol nem volt képes hatást gyakorolni a szélesebb nyilvánosságra. A kötet rámutat a háttérben működő alapvető ellentétekre, az elkülönülő világszemléletek között húzódo feszültségekre, megidézve az Árkádia-pör szellemiségét, ugyanakkor megvilágítva a következő évtizedekben kibontakozó értelmiségi küzdelmet a konzervatív elveket valló közösséggel.

A kötet negyedik része tovább részletezi Csokonai debreceni megítélésének és kultusza alakulásának történetét, középpontba helyezve a felállítandó síremlék körüli eseményeket. Harminc évvel a költő halálát követően még mindig nem állott síremlék Csokonai sírja fölött, ami Kazinczy lesújtó véleményét lát-szott igazolni. Vecsey József és köre jut a felismerése, hogy Debrecen becsületének megmentéséhez szükség van a síremlék felállítására, és költő és a város közötti viszony rendezésére. A síremlékállítástól a jó hírnév, másrészt a pör során

megkérdőjeleződött évszázados művelődéstörténeti szerep vissza-szerzését remélték. A síremléket közadakozásból kívánták megvalósítani, az egységbe vetett hit azonban a Kollégium professzorainak ellenállása folytán megrendült, mivel ők megtiltották a diákságnak az adakozást, ismét felszínre hozva a lappangó ellentéteket. A reakciót a szerző arra vezeti vissza, hogy a Kollégiumban figyelmen kívül hagyták az iskolai és a világi tudás differenciálódását. Hangsúlyozza, hogy a Kollégium hagyományos, antik klasszikusokon alapuló, tekintélyelvű módszertant érvényesítő oktatása nem tudott mit kezdeni a külvilág felé orientálódó diákok megnyilvánulásaival, s mindent elkövetett azok elnyomására. Az adakozás elleni fellépésükkel a hagyományos kollégiumi rendet kívánták védelmezni haladó szellemiségű kollégáikkal és a diáksággal szemben. Lakner kiszélesíti vizsgálódásának terepét, amikor szembeállítja a kollégiumiaknak az önálló, társadalmi megbecsülést kívívó szépirodalommal szembeni értetlenségét, és a haladottabb szellemiségű, a költészetet felkaroló, olvasókörök támogatásával az irodalom felé nyitó oktatói réteg magatartásával. Az olvasókörök, egyesületek létesítésének igénye a Kollégiumon belül a szabadság utáni vágy, az irodalmi, közéleti törekvésekbe való bekapcsolódás, a Kollégium tanítási elveivel való szakítás kifejeződése volt. A professzori kar változatlanul

a tekintélyre hivatkozva utasította el ezeket, valamint tiltotta meg a diákság számára a Csokonai síremlékének felállítására való adakozást. Végül a síremléket különösebb ünnepélyesség nélkül avatták fel, amely egyszerre hirdette Csokonai halhatatlanságát, a szabadság utáni vágy diadalát és a debreceniség alkonyát, hisz a város önerőből volt képes emléket állítani a költő sírja fölé.

Csokonai megdicsőülése azonban még nem zárult le a síremlékállítás gesztusával. Népszerűsége és a körülötte zajló viták hatottak az olvasóközönségre, emellett az irodalmi kánonban is biztossá vált a helye. Ennek hatására erősödött fel az igény az ötvenes évektől egy köztéri Csokonai-szobor iránt. A szerző társadalmi problémákra vezeti vissza a helyi cívis lakosság elzárkózó, a kulturális változásokra kevésbé fogékony magatartását, mely érdektelenné tette őket minden, a modernizációt elősegítő tevékenység, így a szobor felállítása iránt is. Így Csokonai szobra csupán egy haladottabb szellemű kör ügye maradt, a szélesebb érdeklődés hiányzott. A városi öntudat megerősítésének felismerése tette szükségesé egy nemzeti emlékkert kialakítását, amely egyszerre szolgálhatná a város modernizációjának folyamatát, s szolgálhatna kollektív, szimbolikus térként a lakosság számára. Ugyanakkor a szoborállításnak fontos kulturális tétje volt: Debrecen kulturális jelentőségét kívánta nö-

velni, annak fényében, hogy Debrecen levetkezte az Árkádia-pörben és az azt követő évtizedekben ráakasztott negatív jelzőket, s ismét visszaköveteli elveszített pozícióját az irodalom és a művelődés terén. Az önerőből véghezvitt vállalkozás elsősorban nem Csokonai, hanem a város dicsőségét kívánta hangsúlyozni. Lakner rávilágít a Ferenczy és Izsó alkotásai között feszülő alapvető különbségre: míg az első egy klasszicista elveken nyugvó idealizált, megdicsőült költőt ábrázolt, addig Izsó szobra a közösség által „ismert” népszerű, mindennapi alakjában vitte színre Csokonait, ebből kifolyólag akarva-akaratlanul az Árkádia-pör két eltérő Csokonai-képét mintázták meg, ez a kettősség pedig a műalkotások utóéletében is megfigyelhető.

A kötet hatodik részében a 19. század végére intézményesülő Csokonai-kultusz, s az ehhez szorosan kapcsolódó Csokonai Kör történetét találjuk. A század végére a viták elültek, Csokonai elfoglalhatta méltó helyét az irodalmi panteonban, az intézményes kereteket öltő kultusz azonban hamar megrekedt a megemlékezések, ünnepélyes felszólalások kiüresedett gesztusaiban. Az 1890-ben megalakuló Csokonai Kör közösségi-társadalmi feladatokat vállaló egyesületként jött létre, s legfontosabb feladatuknak tekintették, hogy a kulturális és ízlésbeli elmaradottságon felülemelkedve újra szellemi központtá tegyék Debrecen. Csokonait elsősorban debre-

ceni származása, s nem irodalomtörténeti jelentősége miatt emelték minden magyar költő felé, kultuszát az eltérő ízlésvilágok, értékrendek és társadalmi rétegek közötti közvetítés eszközeként értelmezték és kezelték. Lakner hangsúlyozza kultikus, Csokonait felmagasztaló viszonyukat, aminek következményeként sohasem vállalkoztak költészetének értelmezésére, irodalomtörténeti értékének felmérésére. Nem a költőről és az életművéről való tudást akarták gyarapítani, csupán a kegyelet ismételt ápolására törekedtek. Magyarán a Kör Csokonai-kultusza nem volt képes kiegészülni a kor aktuális irodalmi és társadalmi kérdéseivel. Tevékenységük kimerült az odaadó tiszteletben, az ünneplésben, a relikviagyűjtésben, megemlékezéseik leginkább demonstratív jelleget öltöttek, amely a jóvátétel gesztusára és a városról kialakított kép megváltoztatásának igényére utal.

A kötet záró részében a szerző összegzi a monográfia legfontosabb gondolatait, a kultusz első állomásaként megjelenített Árkádia-pörtől, Kazinczy súlyos, mégis beteljesült ítéletén, a Debrecenre ráégetett bélyeg árnyékában formálódó városi kultúra történetén keresztül a Csokonai Kör által intézményesített Csokonai-kultusz múlt század eleji hanyatlásáig. Meglátása szerint a Kör „uralma” tett pontot a poéta kultuszának végére, hisz ápolása kimerült a megemlékezések és ünnepek tartalmatlan, hiteltelen

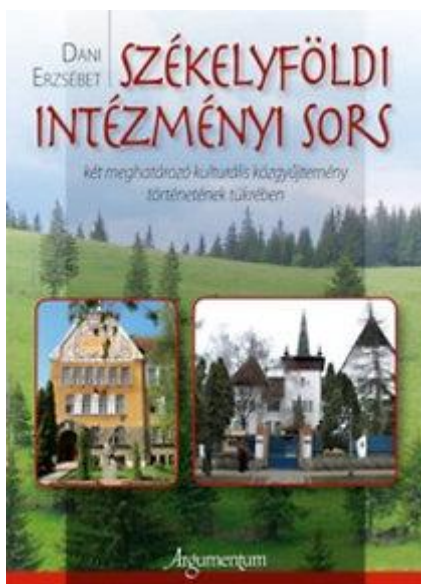
frázisokból építkező szónoklataiban. A tézispontokat exponáló fejezet összképét kínálja a teljes kötetnek, melynek tétje és jelentősége abban ragadható meg, hogy nem egyszerűen történeti adatok egymásra halmozásával teremti meg Csokonai debreceni kultuszának narratíváját, hanem reflektál annak széles értelemben vett kontextusára is. Míg a kultusz alakulástörténetét befolyásoló legfontosabb tényezőkre összpontosít, betekintést nyújt a háttérben működő, több esetben csupán közvetett módon felbukkanó jelen-

ségekre is, megjelenítve azok irodalmi, kulturális és társadalmi vonatkozásait. Ebből a szempontból Lakner Lajos kötete, amellett, hogy a magyar irodalom első kultikus alakjának kultusztörténetét kínálja olvasóinak, megteremti azt a környezetet is, amely révén nem csupán megismerhetővé, de megérthetővé is válik Csokonai debreceni megítélésének folyamata.

Béres Norbert

Dani Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors – két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében

Argumentum Kiadó 2015, 340 oldal. Támogatta a Nemzeti Kulturális Alap és az Universitas Alapítvány (Debrecen)

Nem véletlenül választotta könyve mottójául Gróf Klebelsberg Kunó egykori vallás- és közoktatásügyi miniszter fenti gondolatát Dani Erzsébet, a Debreceni Egyetem Könyvtár-informatikai Tanszékének adjunktusa, hiszen székelyföldi származású lévén, maga is megtapasztalta a kisebbségi létben a nemzeti önazonosság, a nemzeti kultúra megőrzésének fontosságát, súlyát, melynek eddig megjelent tanulmányaiban, munkáiban hangot is adott. Mostani könyvében két székelyföldi kulturális közgyűjtemény, nevezetesen a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtárának és levéltári anyagának hányattatott